

TÜRKİYE'DE TÜTÜN VE TÜTÜN MAMULLERİ SANAYİİ VE SON TÜTÜN YASASININ SEKTÖRE ETKİLERİ

*Manufacture of Tobacco And Tobacco Products in Turkey and
The Effects of The Last Tobacco Law to The Sector*

Yard. Doç. Dr. Okan YAŞAR*

ÖZET

Bu çalışma, ülkemizde tütün üretimi ile tütün ve tütün mamulleri sanayiinin gelişimi, mevcut durumu, özellikleri ve son Tütün Yasası'nın sektöre etkileri üzerinde durmaktadır. Tütün ve tütün mamulleri sanayiinde öncelikle hammadde temini konusu ele alındıktan sonra, sektörün gelişimi, mevcut durumu ve üretimi değerlendirilmektedir. Daha sonra sektörde ihracat ve ithalat hacmi mercek altına alınmaktadır. Buna ilaveten son "Tütün Yasası"nın sektöre getirileri ve muhtemel etkileri analiz edilerek, sektörde yaşanan sorunlar sıralanmakta ve bunlara çözüm önerileri getirilmektedir.

Ülkemizde tütün tarımı 17. yüzyıl başlarında başlamasına karşın, tütün ve tütün mamulleri sanayiinin kuruluşu 1884'lerde başlamaktadır. Cumhuriyet döneminde devlet tekelinde gelişimini sürdüren tütün ve mamulleri sanayi, tütün mamullerinin üretim, dağıtım ve satışında devlet tekelinin kaldırıldığı 1986 yılından sonra sektör içerisinde yoğun bir rekabet ortamı başladı. Bugün ülkemizde yedisi kamuya ve üçü de özel sektöre ait olmak üzere toplam on adet tütün ve tütün mamulleri sanayi kuruluşu faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte tütün sektörünü serbestileştirerek destekleme alımlarını tedricen kaldırmak amacıyla 2002 yılında 4733 sayılı Tütün Yasası yürürlüğe girdi.

ABSTRACT

The study deals with tobacco production and development, present situation, qualifications of the industry of tobacco and tobacco products and the effects of the last tobacco law to the sector. After dealing with the matter of obtaining raw materials particularly in the industry of tobacco and tobacco products, the development, present situation and production of the sector are evaluated. Later on, the export and import size in the sector are put into consideration. In addition to this, the problems faced in the sector are ranked and the solution proposals are suggested by being analyzed the profits and probable effects of the tobacco law to the sector.

Although the tobacco agriculture in our country started at the beginning of

* Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı, Çanakkale.

the 17. century, the establishment of manufactures of tobacco and tobacco products started in 1884. The manufacture of tobacco and tobacco products which maintained its development through the state monopoly in the period of the republic has been involved in an extensive competition atmosphere among themselves after the year of 1986 in which the state monopoly was removed in the production, distribution and sale of tobacco products. Today, in our country, ten manufacture industries of tobacco and tobacco products, seven of which are public and three of which are private sectors have been getting active. Besides this, the tobacco act bearing the number of 4733 went into effect in 2002 in order to remove supporting purchase gradually by making the tobacco sector set free.

1. Giriş

Tütün mamulleri sanayiinin hammaddesini oluşturan yaprak tütünler, fabrikasyon işlemiyle yapı değiştirerek tüketici tercihleri doğrultusunda mamul haline getirilir. Bunlar, kıyılmış tütün, sigara, tömbeki, pipo, enfiye ve çiğneme tütündür. Bununla birlikte tütünün tarımından fabrikasyon sonuna kadar geçirdiği aşamalarda tütün çiçeklerinden esans üretimi, tütün tohumlarından yağ ve phytin üretimi, selüloz üretimi, tütün kırık ve döküntülerinden nikotin sülfat üretimi gibi yan ürünler elde edilmektedir (50.Yılda Türk Sanayi, 1973:131). Ancak adı geçen yan ürünlerden ülkemizde ne kadar üretildiğine dair sayısal verilere ulaşamadık.

Bugün dünyada yılda yaklaşık olarak 6.5-8.0 milyon ton kadar tütün üretilmektedir. Bu tütünler kurutulmaları sırasında uygulanan yöntemlere göre tasnif edilmekte ve sun-cured¹, air-cured², flue-cured³ ve fire-cured⁴ şeklinde isimlendirilmektedir (DPT, ÖİKR, 2000a: 3).

2. Tütün ve Tütün Mamulleri Üretiminin Tarihçesi

Tütün, XVII. yüzyıl başlarında İngiliz ve Venedikli denizciler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na getirilmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk defa Makedonya'da üretimine başlanmıştır. Ancak tütün üretimi ve işlenmesi ile ilgili düzenlemeler 1862 yılından itibaren devlet tekeline geçmiştir. 1884 yılından itibaren de devlet, işletme haklarını REJİ idaresine⁵ bırakmıştır. Cumhuriyet döneminde ise 26.05.1925 tarih ve 558 sayılı Kanunla tütün ve tütün mamulleri dev-

1- Güneşte kurutulan tütünlerdir. Oriental, semi-oriental, light sun-cured, dark sun-cured olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Ülkemizde oriental tip tütünlerin yetiştiriciliği yapılmaktadır.

2- Kısmen ya da tamamen kapalı mekanlarda, hava ile kurutulan tütünlerdir. Light air-cured, dark air-cured olarak ayrılmaktadır. Burley, light air-cured grupta yer alan bir tütündür.

3- Bir ısı kaynağından yararlanılarak elde edilen sıcak havanın kullanılmasıyla kurutulan tütünlerdir. Virginia tütünü bu grupta yer almaktadır.

4- Ateşte kurutulan tütünlerdir. Enfiye, çiğneme tütünü ve bir kısım pipo tütünleri bu grupta yer almaktadır (DPT, ÖİKR, 2000 a: 3).

5- Düyun-u Umumiyye İdaresi'ni tesis eden Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile devlet borçlarının ödenmesine karşılık olarak gösterilen "rüsüm-i sitte" denilen gelir kaynağı (damga, balık avcı, tuz ve tütün resimleri ile ipek öşrü) sözü edilen idareye bırakılmıştı. Söz konusu kararnameye

let tekeli altına alınmış ve REJİ şirketinin çalışma izni iptal edilmiştir. Buna ilaveten 12 Haziran 1930 tarih ve 577 sayılı kararla tütün tekelindeki süre sınırlandırılması kaldırılarak, 5 Haziran 1930 tarih ve 1701 sayılı "Tütün İhisarı Kanunu" çıkartılmıştır. Yine 26 Ekim 1938 tarih ve 3437 sayılı Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu, 09.05.1969 tarihinden itibaren de 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu yürürlüğe girmiştir. Tekel, 1986 yılına kadar tütün mamulleri üretimini tek başına gerçekleştirdi. Aynı yıl alınan bir kararla yerli-yabancı gerçek ve tüzel kişilerin Tekel ile ortak olarak tütün mamulleri üretmelerine olanak tanındı. 1991 yılında ise Tekel® ile ortak olma koşulu kaldırılarak her türlü tütün mamulleri üretimi serbest bırakıldı (Yaşar, 2003a:127).

Ülkemizde sigara üretimine XVII. yüzyılda önce küçük atölyelerde başlanmıştır. İlk üretim tesisleri; İstanbul-Cibali (1884), İzmir (1884), Adana (1885) ve Samsun'da (1887) kurulmuştur. Malatya Sigara Fabrikası 1939 yılında, Bitlis Sigara Fabrikası ise 1940 yılında üretime başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk önemli sigara üretim tesisi 1969 yılında faaliyete geçen İstanbul-Maltepe Sigara Fabrikası'dır. TEKEL, daha sonra Tokat Sigara Fabrikasını (1984) ve nihayet Samsun Ballica (1997) Sigara Fabrikasını üretime sokmuştur. Bu arada TEKEL, sigara fabrikalarından Adana Sigara Fabrikasını 1976 yılında, Malatya Sigara Fabrikasını 1978 yılında ve İstanbul-Maltepe Fabrikasını ise 1993 yılında yenilemiştir (DPT, ÖIKR, 2000a: 8).

Bununla birlikte 1983 yılında Bitlis'te, Bitlisli girişimciler Rothmans şirketi ortaklığı ile yapacağı üretimi ihraç etmek kaydıyla Bitlis Entegre Tütün Sanayii (BEST) kurulmuştur. Ancak BEST A.Ş.'nin üretimi kısa sürmüş ve 1997 yılında üretim tesislerini TEKEL'e satarak sektörden çekilmiştir.

Ülkemizde 1960'lı yıllara kadar filtersiz sigara üretimi yapılırken, anılan yıldan itibaren filtreli sigara üretime geçilmiş ve günümüzde filtreli sigara üretimi toplamda % 99'a varan ağırlığa ulaşmıştır. Bu arada 1960'lı yıllardan itibaren iç piyasada sınırlı miktarda görülen yabancı sigaralar, 1970'li yıllardan itibaren yasa dışı yollarla ülkemize sokulmuştur. Ancak 1983 yılından itibaren TEKEL bazı yabancı sigaraları ithal ederek, yabancı sigaraların yurda girişi yasal şemsiye altına alınmıştır.

Tütün mamullerinin üretim-dağıtım ve satışında devlet tekelinin kaldırılması (1986) ve özellikle bu doğrultuda daha ileri bir takım düzenlemelerin (1991)

bağlı olarak 1883 yılında İstanbul'da Osmanlı Bankası, Viyana'da Kreditanstalt ve Berlin'de Bleichröder müesseseleri tarafından Tütün Rejisi kurulmuştur (Eldem, 1994:77). Bilindiği gibi Osmanlı Devleti söz konusu tekele ortaklı. Adı geçen gidare 1914 yılı sözleşmesi uyarınca Düyun-u Umumiye'ye yıllık 800.000 lira ödemekte, ayrıca Osmanlı Hazinesi ile Düyun-u Umumiye idaresi net kara bir oran dahilinde katılmaktadır. (Ökçün, 1997:65).

6- 4046 sayılı Kanun ile 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ekinde kamu iktisadi kuruluş başlığı altında yer alan TEKEL Genel Müdürlüğü bu bölümden çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) bölümüne eklenmiştir. Bu değişiklik TEKEL Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi imkanını doğurmuş ve bugün özelleştirme işlemleri devam etmektedir.

gerçekleştirilmesinden sonra, uluslararası sigara üreticisi firmalardan bazıları Türkiye'de sigara üretmek üzere yatırıma yönelmiştir. Bu doğrultuda yatırıma başlayan Philip Morris, Sabancı Holding ortaklığı ile 1993'te Torbalı'da PHILSA'yı kurmuş ve R.J. Reynolds(RJR) da aynı yıl yine Torbalı'da kurduğu tesiste üretime geçmiştir. Philsa oriental sigara üretimine girmemiş, RJR ise Ege markası ile bu piyasada pay aramıştır(DPT, ÖİKR, 2000a:9). 2002 yılında Tire'de British American Tobacco(BAT) firması bir sigara fabrikası kurarak üretime başlamıştır. Özel sektör firmaları başlangıçta dış piyasalarda çok tutulan markaları üretmişlerse de, daha sonraları düşük fiyatlı sigaraların üretimine geçmişlerdir. Bu trende uyan TEKEL, ucuz ancak kaliteli sigara üretimi kapsamında TEKEL 2000 ve TEKEL 2001'i piyasaya sürmüştür. Bu arada fiili üretimleri 2000 ton/yılı aşan özel sektör firmalarına mamullerini fiyatlandırma ve dağıtma izni verilmiştir. Ayrıca özel sektör sürekli üretim teknolojilerini yenileyerek AB ülkeleriyle rekabetini sürdürürken, TEKEL de yenilenme çalışmalarını sürekli rekabete ayak uydurmaya çalışmaktadır.

3. Hammadde Temini

Tütün bitkisi Yeni Dünya'nın bir ürünüdür. Coğrafi keşifler (XVI. yüzyıl başları) sonrasında Eski Dünya karalarına yayılmıştır. Türkiye'de yaygın tarımı XIX. yüzyılda Batı Trakya'da başladı. Bugün Ege Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi olarak nitelendirdiğimiz bölgelerin kıyı yörelerinde 1850 yılından sonra ziraatine başlandı. Bugün yurdumuzda çok geniş alanlarda tütün tarımı yapılmaktadır. Ancak dış pazarlar tarafından aranan yaprak yüzeyleri küçük, ince damarlı, rengi sarı ve nikotin oranı az olan kaliteli tütünler Asil Ege Bölümü'nde yetiştirilmektedir (Doğanay, 1995:130).

Türkiye'de başlıca üç bölge tütün üretiminin % 90'dan fazlasını sağlamaktadır. Başta İzmir, Manisa, Muğla, Denizli, Aydın ve Uşak illeri olmak üzere Ege Bölgesi, toplam üretiminin % 50-55'ni verir. Ege tütünleri şark tipi kalite Türk tütünü olarak tanınır ve uluslararası pazarlarda önemli bir yeri bulunmaktadır. Diğer bir önemli üretim bölgesi de Karadeniz Bölgesi'dir. Bu bölge üretiminde önde gelen iller Samsun, Tokat, Trabzon (Akçaabat), Amasya (Gümüşhacıköy, Taşova, Merzifon), Tokat (Erbaa, Niksar), Bolu (Düzce, Akçakoca) ve Rize (Pazar)'dır. Karadeniz Bölgesi'nin Türkiye üretimindeki payı % 20 civarındadır. Bu bölgeyi Marmara Bölgesi izlemektedir. Bu bölgede Balıkesir, Bursa, Çanakkale ve Sakarya illeri en önemli üretim alanlarıdır. Diğer bölge illerimizin toplam üretimdeki payı % 8-10 arasındadır (Şekil 1). Bu iller arasında Diyarbakır, Bitlis, Malatya, Adıyaman ve Konya yer almaktadır. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu tütünlerinin büyük bir bölümü içilmeyecek derecede kalitesizdir. Devlet tarafından satın alınmasına rağmen çoğu kez yakılarak imha edilmektedir.

Ülkemizde puroluk tütün yetiştirilmesi çalışmalarına Adana'da 1930'lu yıllarda başlanmıştır. TEKEL enstitülerinin yaptığı çalışmalar neticesinde, puroluk tütün yetiştirmeye en elverişli yörenin Pazar ve çevresi ve yetiştirilecek tütün tipinin de Wisconsin olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Seçilen Yıllarda Tütün Ekim Alanı ve Üretimi
Table 1: Tobacco Planting Areas and Production in Chosen Years in Turkey

YILLAR	EKİM ALANI (BİN HA.)	ÜRETİM (BİN TON)	YILLAR	EKİM ALANI (BİN HA.)	ÜRETİM (BİN TON)
1930	70.8	47.2	1995	209.9	204.4
1950	128.3	92.3	1996	236.6	225.2
1970	328.4	149.9	1997	288.9	286.4
1980	222.9	228.3	1998	274.6	250.5
1990	320.2	296.2	1999	260.0	251.6
1992	331.1	334.2	2000	236.0	200.2
1993	339.8	338.7	2001	195.0	144.7
1994	227.1	186.9	2002	191.0	152.8

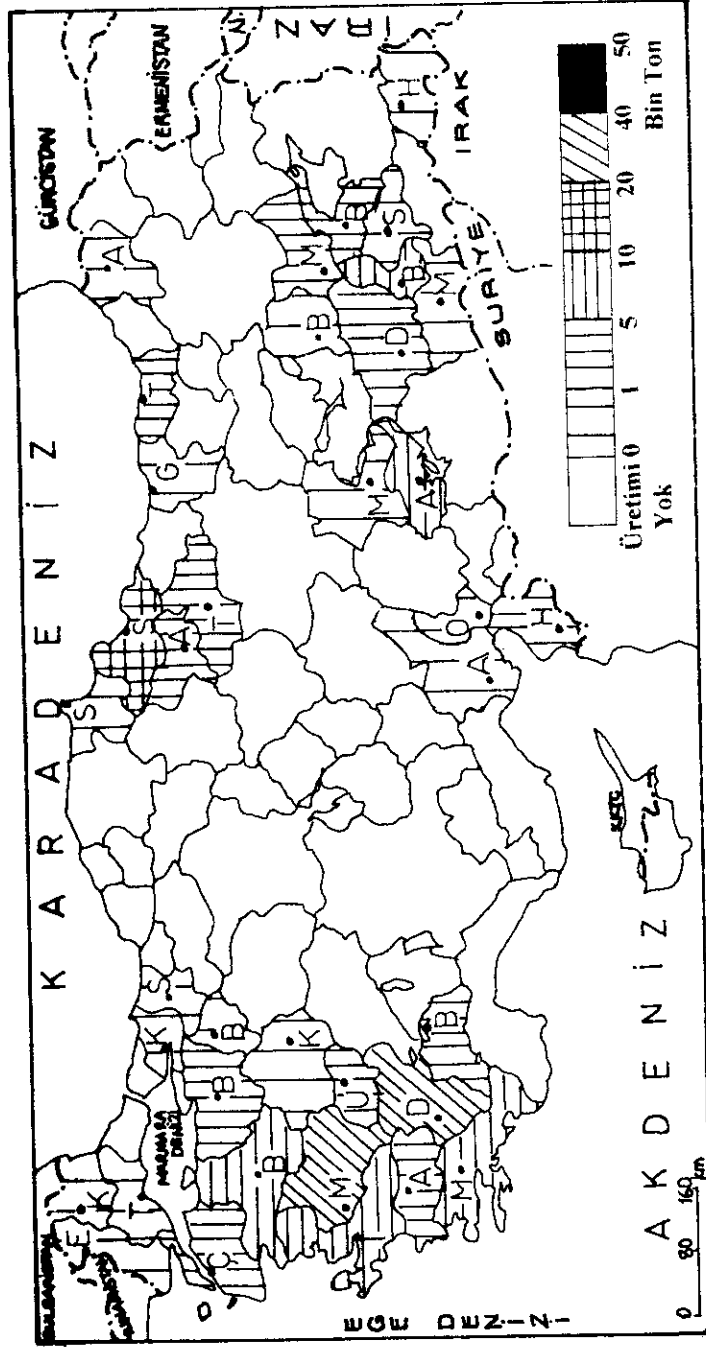
Kaynak: DİE ve TEKEL Verilerinden Alınmıştır.

1930 yılında 70.8 bin hektar olan tütün üretim alanlarımız yaklaşık dört kat artarak 260 bin hektara, üretim ise yine aynı oranda artarak 251 bin tona ulaşmıştır. Ancak tütün üretimine kalite getirmek, stokları eritmek ve destekleme alımlarındaki sarfiyatı gidermek amacıyla 1994 yılında üretiminde kota uygulamasına başlanmıştır. Böylece 1994 yılında 227.1 bin hektar olan ekim alanı, 1995 yılında 209.9 bin hektara gerilemiş ve 1996 yılından itibaren de kota uygulamasının gevşetilmesiyle üretim alanı tekrardan 274.6 bin hektara ulaşmıştır. 1999 yılından itibaren kota uygulamasına tekrardan dönülmüş ve üretim alanı 2000 yılında 236 bin hektara ve 2002 yılında 191 bin hektara kadar gerilemiştir. Yine 1994 yılında 186.9 bin ton olan üretimimiz, 1997'de 286.4 bin tona ulaşmıştır. Kota uygulamasına dönülmesiyle 2000 yılında üretimimiz 200.3 bin tona ve 2002 yılında 152.8 bin tona gerilemiştir (Tablo 1). 1994 yılında kota uygulamasının başlamasıyla 1995 yılına gelindiğinde tütün ekim alanı ve üretim miktarı 1980 yılı verileri seviyesine indirgenmiştir. Ancak yukarıda ifade ettiğim gibi uygulamada kararlılık uzun sürmemiştir. Ayrıca ülkemizde büyük yapraklı tütün (Virginia, Burley, Puroluk, Tömbeki ve Hasankeş) üretimi 8 bin ton seviyesindedir.

Türkiye dünyanın beşinci büyük tütün üreticisidir. Türkiye tütün üretiminde oriental çeşitlerin oranı % 97 civarındadır ve ülkemiz oriental tütün üretim rekoltesinde ve ihracatında dünyada birinci sıradadır. 1997 ürün yılı için kota uygulaması gevşetilmiştir. Talebin çok üstünde olan üretim ve destekleme alımları nedeniyle 1997 yılı sonunda 372 bin ton seviyesinde olan tütün stoku, 1998 yılında 458 bin tona yükselmiş, 1999 yılı itibarıyla ise 450 bin ton civarındadır.

Son yıllarda blended⁷ sigaraların harmanlarında ihtiyaç duyulan FC (Flue-cured tütünleri) ve Burley tütünlerinin üretim denemelerinden olumlu sonuç alınarak, söz konusu tütünlerin üretimi toplam tütün üretimimizde % 2'ye ulaştı. Öyle ki Tarım Bakanlığı'nca Burley tütünlerinin 1965 yılından itibaren Sakarya

7- Flue-cured, Burley ve Oriental tütünlerin harmanlanması suretiyle elde edilen sigaradır.

Şekil 1- Türkiye tütün üretiminin illere göre coğrafi dağılışı (2002).
 Figure 2- The Geographical distribution of Tobacco Production According to Provinces in Turkey.

İli'nde üretimine başlanmış ve olumlu sonuç alınması üzerine yörede üretimi yaygınlaştırılmıştır. Bununla birlikte özel sektör firmalarınca Marmara ve Karadeniz Bölgesi'nde Flue-cured ve Burley tütünlerinin üretim denemelerinden başarılı sonuçlar alınmıştır. Bugün Marmara Bölgesi'nde Flue-cured ve Burley üretimi yaklaşık 5000 ton/yıl seviyesine ulaşmıştır. Ancak yıllık ihtiyacımız on iki bin ton seviyesindedir(DPT, 2000a:17-35).

Ülkemiz zirai ekonomisinde tütün ziraatı başlıca gelir kaynaklarından biridir. 560 bin tütün yetiştiricisi ve yaklaşık iki milyon kişi tütün ziraatıyla hayatını kazanmaktadır. Çok geniş üretim alanı olmasına rağmen, ülkemizde tütün tarımı devletin denetiminde sürdürülmektedir. Bundaki amaç ürün kalitesini düşürecek yörelerin diğer ürünlerin üretimine ayrılmasını sağlamaktır. 1994 yılında getirilen kota uygulamasının başlıca sebebi, üretim alanlarını sınırlayarak üretim artışını önlemek ve destekleme alımlarının devlete getirdiği ağır mali yükü hafifletmektir. Bu bağlamda ihtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi için son Tütün Yasası devletin tütünde destekleme alımlarına son vermektedir. Ülkemizde üretimi yapılan tütünün başlıca alıcısı TEKEL ile tütün ticareti yapan özel firmalardır. Ülkemizde özel kesim, (özel sektör sigara fabrikaları kurulmadan önce) tütün alımlarını sadece ihraç etmek amacıyla yaparken, bugün hem ihraç hem de harman ihtiyaçları için satın alma yoluna gitmektedir.

4. Sektörün Gelişimi ve Üretim Durumu

Ülkemizde bugün faaliyette bulunan sigara fabrikalarından dördü Cumhuriyet öncesinde geri kalan altısı da Cumhuriyet sonrasında faaliyete geçmiştir (tablo 2). Türkiye'de tütün endüstrisinde faaliyet gösteren kuruluşlar; TEKEL, PHILSA, RJR ve BAT'tır. Adı geçen firmalara ait on fabrikanın yıllık üretim kapasitesi 149.673.477 bin adet/yıl'a ulaşmıştır. Türkiye sigara fabrikalarının coğrafi dağılımı gözden geçirilirse; biri Marmara Bölgesi, üçü özel sektöre ait olmak üzere dördü Ege Bölgesi, biri Akdeniz Bölgesi, ikisi Doğu Anadolu Bölgesi ve ikisi de Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır(Şekil 2). Ülkemizde sigara fabrikalarının tütün üretim bölgelerini kuruluş yeri olarak seçtikleri görülmektedir. Bu fabrikalardan Malatya, İzmir ve Bitlis eski teknoloji ile, İstanbul, Adana, Malatya, Tokat ve Samsun ise yeni teknoloji ile üretimlerini sürdürmektedirler. Eski teknoloji ile üretim yapan fabrikalarda makine parkını yenileştirme çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde Tekel'e bağlı yedi adet tütün ve sigara fabrikasında tütün mamulleri olarak sigara, puro, pipoluk tütün, paket tütün, tömbekilik ve enfiye tütün üretilmektedir. Ancak tütün mamullerinden en fazla üretime konu olan ürün ise sigaradır⁸. Ülkemizde üretilen sigaraların % 35.1'i oriental sigaralar iken, %

8- Sigaralar şu şekilde tasnif edilmektedir: 1- Oriental tütünlerin harmanlanmasıyla üretilen Oriental tip sigaralar. 2- Flue-Cured tütünlerin kendi aralarında harmanlanması suretiyle elde edilen İngiliz tip sigaralar, 3- Kara tütünlerden üretilen Fransız tip sigaralar, 4- Flue-cured, Burley ve Oriental tütünlerin harmanlanması suretiyle imal edilen Amerikan Blend veya Blended sigaralar. Bu tütünlere ayrıca tat ve aroma kazandırmak amacıyla sos vb. katkı maddeleri ilave edilmektedir. (DPT, ÖİKR, 2000a:7).

64.9'u blended sigaralardır. Türkiye, tütün işleme ve bakım evreleri itibariyle sektörde önde gelen ülkelerle benzer teknolojileri kullanmaktadır. Ancak bazı imalat şekillerinden henüz yoksun durumdayız.

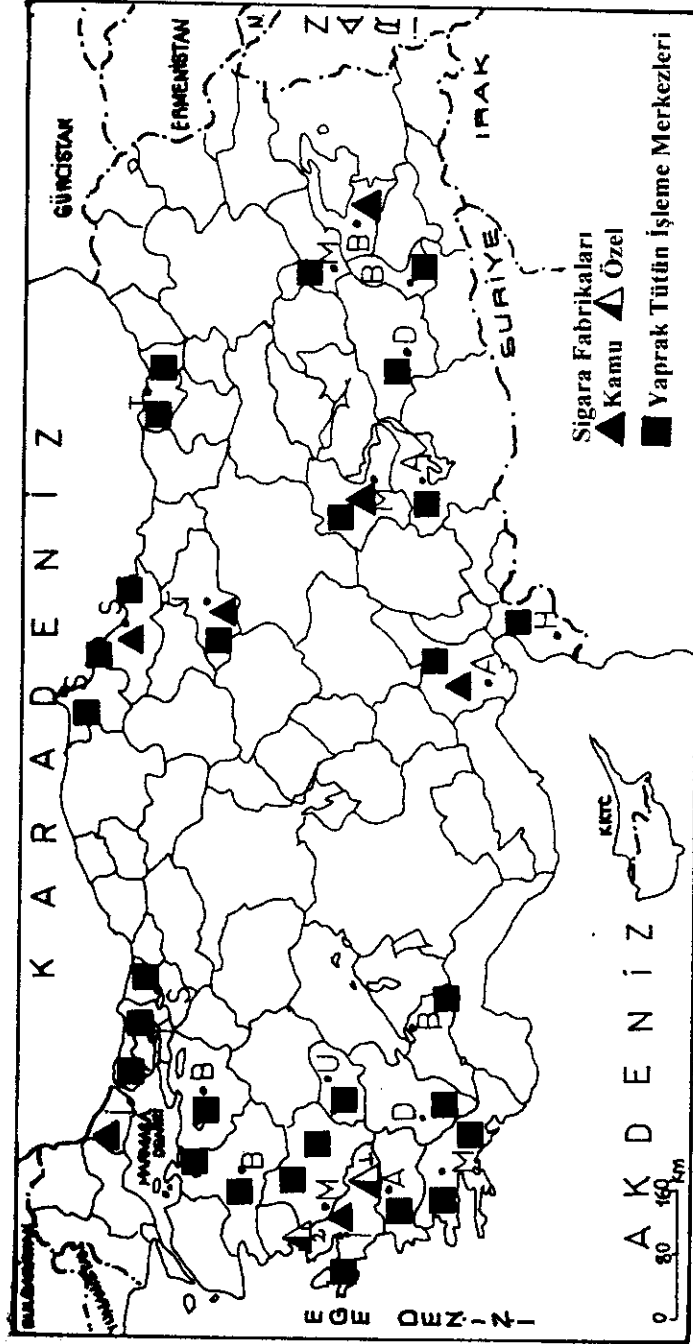
Tablo 2: Türkiye Sigara Fabrikaları ve Üretim Kapasiteleri
Table 2: The Cigarette Factories and Their Production Capacities in Turkey

KURULUŞ	BULUNDUĞU YER	SIGARA TİPİ	KAPASİTE (BİN ADET/YIL)
TEKEL	Adana	Filtreli	12.543.401
TEKEL	Bitlis	Filtresiz	491.000
TEKEL	Bitlis	Filtreli	1.900.000
TEKEL	İstanbul	Filtreli	23.844.067
TEKEL	İzmir	Filtresiz	2.255.000
TEKEL	İzmir	Filtreli	2.639.000
TEKEL	Malatya	Filtreli	14.992.703
TEKEL	Samsun-Balıca	Filtreli	12.097.868
TEKEL	Tokat	Filtreli	25.976.838
TEKEL TOPLAM			96.739.877
PHİLSA	Torbali	Filtreli	27.933.600
RJR	Torbali	Filtreli	23.000.000
BAT	Tire	Filtreli	2.000.000
GENEL TOPLAM			149.673.477

Kaynak: DPT

Ülkemizde 1959 yılından itibaren filtreli sigara üretimine ağırlık verilmektedir. Çünkü hızlı kentleşme olgusu, gelir seviyesinin artışı ve sağlık yönünden oluşan endişeler nedeniyle filtreli sigaraya olan talep büyürken, filtresiz sigaraya olan talep de giderek azalmıştır. 1991 yılında 76.6 bin ton olan sigara üretimi-miz, 2002 yılında 110.2 bin tona ulaştı (Tablo 3). Yine 1991 yılında toplam sigara üretimi içinde filtreli sigara üretiminin payı % 94.3 iken, 2002 yılında % 99.7'dir. Filtresiz sigara üretiminin payı ise sadece % 0.3'dür. Sigaranın sağlığa zararları tüketicinin filtreli sigara tüketimine kaymasına yol açtı. Bununla birlikte kamunun filtreli sigara üretimindeki payı 1999 yılında % 63.6 iken, 2002 yılında % 55.1'e gerilemiştir (DPT, 2003: 57). Geri kalan % 44.9'nu üç özel sektör fabrikası üretmektedir.

Tüketici istekleri, iç ve dış rekabet koşulları nedeniyle 1994 yılından itibaren İstanbul Sigara Fabrikası'nca yerli tütünden soslu ve kokulu meltem sigarası üretilmiştir. Tokat Sigara Fabrikası'nda Tekel-2000 sigarası üretimine başlanmıştır. Sigara sanayiini kaliteli ve çeşitli ürünlerle tüketicinin karşısına çıkması ithal sigaralara yönelimi azaltmaktadır. Bununla birlikte Tekel 2000 sigaralarının üretiminde Amerikan menşelli Virginia ve Burley çeşitleri kullanıldığından, ihtiyaca yetecek kadar yaprak tütün dış alımının yapılması zorunlu olmaktadır. Bu alışkanlığın giderek artacağı göz önünde tutularak, söz konusu çeşitlerin üretiminin uygun olduğu doğal çevrelerde yetiştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi önem taşımaktadır (Karabağlı ve Alpkent, 1997:13).

Şekil 2- Türkiye Sigara Fabrikaları ve Yaprak Tütün İşleme Merkezleri (2003).
Figure 2- The cigarette factories and processing centers of leaf-tobacco in Turkey (2003).

Tablo 3: Türkiye'de Tütün ve Tütün Mamulleri Üretimi (Bin ton)
Table 3: The Industrial Manufactures of Tobacco and Tobacco Products in Turkey (A thousand tone)

ÜRÜNLER	1991	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Sigara (bin ton)	76.6	100.2	111.6	121.2	118.6	123.6	111.8	110.2
Filtreli	72.3	94.9	108.9	119.3	117.3	122.3	111.2	109.8
Filtresiz	4.3	5.3	2.7	1.9	1.3	1.4	0.6	0.4
İşlenmiş Yaprak Tütün	72.4	162.7	200.9	256.6	221.8	208.8	54.4	55.8
Filtreli Sigara/Toplam Sigara (%)	94.3	94.7	97.6	98.4	98.9	98.9	99.5	99.7

Kaynak: DPT Verilerinden Alınmıştır.

Bununla birlikte Amerikan-Blend tipi sigaraların hammaddesi olan Plue Curret ve Burley tütünlerinden mamul, ekonomik ve tüketicinin isteklerine uygun olarak İstanbul Sigara Fabrikası'nda Tekel-2001 sigarasının üretimine başlanmıştır. Amerikan blended tipi sigaraların harmanında % 29-35 oranında Burley, % 40-50 arasında Virginia, % 16-30 oranında Oriental ve Semi Oriental tütün ve % 1.3-2.6 arasında Maryland tütünü kullanılmaktadır. İçim özelliğini iyileştirmek için casing (soslama) ve aroma vermek için flouring (kokulandırma) işlemleri uygulanmaktadır. İngiliz tipi sigaralar ise yalnızca Virginia tütünlerinden imal edilmekte olup, casing ve flouring da uygulanmaktadır (Yaşar, 2003a:131).

Ülkemizde Adana, Adıyaman, Akhisar(Manisa), Aydın, Bafra(Samsun), Balıkesir, Bandırma, Batman, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, İzmir, Hendek, Malatya, Manisa, Milas(Muğla), Muğla, Muş, Samsun, Tokat, Trabzon, Eşme(Uşak), Sinop, Kocaeli(İzmit), Bucak(Burdur) ve Akçaabat(Trabzon) gibi merkezlerde yer alan yaprak tütün bakım ve işleme atölyelerinde (Şekil 2) yarı mamul hammadde hazırlanmaktadır. Türkiye yaprak tütün bakım ve işleme atölyelerinin yıllık kapasite toplamı 92.710 tondur (Tablo 3). Bununla birlikte Diyarbakır'da TEKEL'e ve İzmir'de özel sektöre ait iki adet treshing-redrying tesisi bulunmaktadır⁹.

Ülkemizde yaprak tütünlerin sigara fabrikalarına gelmeden önce depolanması, bakımı ve işlenmesi, alım noktalarındaki yaprak tütün bakım evleri, stok merkezlerindeki yaprak tütün bakım evleri ve yaprak tütün işleme atölyelerince yapılmaktadır. Çünkü tütün derhal tüketime sunulan bir ürün değildir. Üretimden sonra geçirdiği çeşitli safhalar içinde en uzun olanı bakım evresidir. Genellikle ihraç edilecek yaprak tütünler bir seneye yakın, fabrikaya verilecek tütünler ise en az iki seneye yakın bakım depolarında kalır. Bu süreler hem yaprak tütünlerin fermentasyon sağlaması, hem de ihracatının kolaylaşmasıyla alakalıdır (Ya-

9- Bu tesislerde bazı tütünlerin yaprakları damar ve saplarından ayrılarak, sektördeki kullanım özelliklerine göre kalite kategorilerine ayrılmaktadır.

şar, 2003a: 129-130). Gerek TEKEL ve gerekse tütün tüccarları(1998 yılı itibarıyla sayıları on beştir) satın aldıkları yaprak tütünleri fiziksel kalite özelliklerine göre tasnif etmekte ve denk haline getirmektedir. Denklenen tütünler fermantasyon ve muhafaza için depolara kaldırılmaktadır. Ancak TEKEL, destekleme alımları yaptığı için satın aldığı tütünleri uzun yıllar depo etmek zorunda kalmaktadır. Bu sebeple bugün TEKEL'in elinde bulunan 766 depoda söz konusu depolama işlemleri devam etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye'de Yaprak Tütün İşleme Merkezleri ve Depo Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı ve Tütün İşleme Ünitelerinde Kapasite Durumu

Table 4: The Processing Centers of Leaf Tobacco and Their Distributions of Store Numbers According to The Regions and The Capacity Situations in Tobacco Processing Units in Turkey

KURULUŞ	BÖLGELER	İŞLEME TESİSİ	DEPO SAYSISI	İŞLEME TESİSİ KAPASİTESİ (TON/YIL)
TEKEL	EGE	4	302	28.250
TEKEL	MARMARA	6	82	2.772
TEKEL	KARADENİZ	11	229	24.453
TEKEL	DOĞU ANADOLU	2	23	2.860
TEKEL	GÜNEYDOĞU ANADOLU	13	130	34.374
TOPLAM		36	766	92.710

Kaynak: DPT, 2000a:12-15

Tablo 5: 2000 Yılı İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre Ülkemizde Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi Karakteristikleri (10+ İşçi)

Table 5: According to The Statistics of The Manufacture Industry in 2000 Year, The Industrial Characteristics of Tobacco and Tobacco Products In Our Country (10+ worker)

İşçi Sayısı	İşletme Sayısı	Kamu	Özel	Çalışanların Yıllık Ort.	Çevirici Güç 'BG-HP	Katma Değer '000.000 TL
50-99	1	-	1	*	*	*
100-199	3	1	2	193	205	-694.392
200-499	9	5	4	2.732	5.615	50.360.623
500-999	11	7	4	8.363	33.008	289.657.779
1000+	4	3	1	6.028	9.795	288.891.279
Toplam	28	16	12	18.942	52.213	663.060.558

Kaynak: DİE, 2003:40 * 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre özel sektörde bir veya iki işyerine ilişkin bilgiler verilmemiştir.

Son olarak 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre sektörü içe dönük özellikleri itibarıyla değerlendirecek olursak (tablo 5); ülkemizde tütün ve tütün mamulleri sanayiinde yirmi sekiz işletme (10+işçi) faaliyet göstermektedir. Sektördeki işletmelerin on altısı kamu ve geri kalan on ikisi özel sektör işletmeleridir. Dolayısıyla sektörde kamunun ağırlıklı olduğu bir mülkiyet yapısı göze çarp-

maktadır. Sektörde işletmelerin % 82'si 200+ işçi çalıştırmaktadır. 500+ işçi çalıştıran işletmelerin sayısı on beş iken, 1000+ işçi çalıştıran işletmelerin sayısı dördür. 500+ işçi çalıştıran işletmelerin toplam istihdamdaki payı % 75.9'dur. En fazla katma değer yaratan işletmeler ise 500+ işçi çalıştıran işletmelerdir. Bu işletmeler sektör katma değerinin % 87.3'nü meydana getirir. Sonuç olarak denilebilir ki, sektörde büyük işletmeler faaliyet göstermektedir ve böylece büyük işletmelerin istihdam ve katma değer yaratmadaki ağırlıklı rolleri açıkça ortaya çıkmaktadır.

5. Sektörde İhracat ve İthalat Durumu

1991 yılı itibariyle 137.3 bin ton olan işlenmiş yaprak tütün ihracatımız 1995 yılına gelindiğinde 82.6 bin tona gerilemiştir. Ancak 1996 yılından itibaren tekrar artmaya başlayarak 2002 yılında 135 bin tona ulaşmıştır (tablo 6). Türkiye, dünyada yıllardır oriental tip tütün ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Ülkemizden yurt dışına ihraç edilen tütünlerin % 70'ni özel sektör (tüccar) gerçekleştirirken, % 30'unu kamu sektörü (TEKEL) gerçekleştirmektedir. İhracatta TEKEL'in payı giderek azalmaktadır. 1997 yılında TEKEL'in payı % 64 iken, bu oran 2000 yılında % 30'a gerilemiştir. Ayrıca 1995 yılından itibaren sigara ihracatımız 10 bin ton civarında seyretmektedir.

Türkiye'nin yaprak tütün ihracatında başı çeken ülke ABD'dir. Bu ülkenin payı tek başına % 40'ı bulmaktadır. Buna karşılık AB ülkelerinin payı oran olarak % 27 civarındadır. BDT ülkelerinin payı ise % 13'dir. Diğer ülkelerin payı ise % 20'dir (Arjantin, Avustralya, Brezilya, Cezayir, Çin, Endonezya, Fas, Filipinler, G.Kore, İran, İsrail, Kamerun, Meksika, Şili, Peru, Venezuela, Yeni Zelanda, Japonya, Mısır). Tütün ithalatı ise ABD ile Afrika ülkelerinden yapılır. Ülkemizin işlenmiş yaprak tütün ithalatı 50-60 bin ton civarında değişmektedir (Tablo 7).

Tablo 6: Türkiye Tütün ve Tütün Mamulleri İhracatı(Bin Ton)

Table 6: The Industrial Export of Tobacco and Tobacco Products in Turkey

MALLAR	1991	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İşlenmiş Yaprak Tütün	137.3	82.6	162.5	154.4	129.1	135.0	129.1	135.0
Sigara	-	8.5	12.3	9.0	9.5	12.3	9.5	12.3

Kaynak:DPT Verilerinden Alınmıştır.

Tablo 7: Türkiye Tütün ve Tütün Mamulleri İthalatı(Bin Ton)

Table 7: The Industrial Import of Tobacco and Tobacco Products in Turkey

MALLAR	1991	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İşlenmiş Yaprak Tütün	13.8	21.7	51.5	40.6	48.8	60.0	48.8	60.0
Sigara	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak:DPT Verilerinden Alınmıştır.

Türk sigara tüketicilerinin içim zevklerinde Amerikan blend tipi harmanlardan yapılmış sigaralara doğru bir alışkanlığın yaygınlaştığı gözlenmektedir. 1991 yılında 13.8 bin ton olan işlenmiş yaprak tütün ithali, 2002 yılında 60 bin tona ulaşmıştır. Sigara ithalatımız ise 10 bin ton civarındadır. İthal edilen tütünler kaliteli sigara üretiminde kullanılan Flue-cured, Burley, Virginia, Oriental ve Semi Oriental tipi tütünlerdir. Özel sektör fabrikalarının faaliyete geçmesi kaliteli tütün ithalatında artışa yol açtı. Ayrıca pipo tütünü de ithal edilmektedir. İthalat ağırlıklı olarak ABD ve Afrika ülkelerinden gerçekleştirilmektedir.

Blended sigara üretiminde % 85'lere varan oranlarda ithal girdi kullanılması nedeniyle son dönemde yaşanan krizler blended sigara üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Blended sigara üretiminde ihtiyaç duyulan "homojenize" veya "reconstitue" tütün ile ezilmiş damar ve filtre imal çubuğunun temel maddesi olan "tow" da ithal edilmektedir.

6. 4733 Sayılı Tütün Yasasının Sektöre Getirdiği Düzenlemeler

Türkiye'de tütün sektörü Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği (EU), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Tekeller (PM, JTİ, BAT vd) ve Türk ulusal kamuoyuna bağlı olarak şekillenmektedir.

Bilindiği gibi 1946 yılı sonrasında Türkiye ile Uluslararası Para Fonu (IMF) arasında 17 kez Stand-By antlaşması imzalanmıştır. 1999 yılı sonunda da "Borç yönetimi" kapsamında 09.12.1999 tarihinde Türkiye ile IMF arasında 18. Stand-By (1999-2002) antlaşması imzalanarak üç yıllık bir "Ekonomik İstikrar Programı" başlatılmıştır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği müktesebatının üstelenilmesine ilişkin çıkarılacak bir dizi yasalar içerisinde Tütün Yasası da yer aldı. Uygulanan istikrar programı kapsamında; kamu yönetimini disipline etmek, gelir sağlamak ve tütün sektörünü serbestleştirerek destekleme alımlarını tedricen kaldırmak ve TEKEL'in varlıklarının satışına izin veren 4733 sayılı Tütün Yasası (Tütün ve Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanunda ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı) öncelikli yasalar arasında yer aldı. Ülkemizin Uluslararası Para Fonu ile koordineli bir şekilde yürüttüğü İstikrar Programı'nın dış kredi desteklerinin devamı adına adı geçen Yasa'nın çıkarılması taahhütler arasında yer aldı. Dokuzuncu Gözden Geçirme kapsamında Haziran 2001 tarihinde Tütün Yasası TBMM'de kabul edilmiştir. Ancak Kanun'un Sayın Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesi üzerine adı geçen Kanun TBMM'de yeniden görüşülerek 03.01.2002 tarihinde kabul edilmiştir. 08.01.2002 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan Kanun 09.01.2002 tarih ve 24635 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

4733 sayılı Tütün Yasası'nın getirdiği düzenlemeleri kısaca değerlendirecek olursak (09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete);

1. Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve Kurulu:

Bu kanunla ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, "Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu" kurulmuştur.

2. Tütün Üretimi, İç ve Dış Ticareti:

2002 yılından itibaren tütünde destekleme alım fiyatı açıklanmayacak, tütün alım ve satımının "sözleşme" ve "açık arttırma" yöntemiyle yapılması karara bağlanmıştır. Sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları, tütün mamulleri üreticileri veya tüccarlar ile tütün üreticileri veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenecektir. Yazılı sözleşme yapılarak üretilen tütünler dışında kalan üretici tütünleri, açık arttırma merkezlerinde açık arttırma yöntemiyle alınacak ve satılacaktır.

3. Sigara Üretimi, İç ve Dış Ticareti:

3.a. Türkiye'de tütün mamullerini üretmek isteyenlere; yıllık üretim kapasitesi tek vardiyada, sigara için iki milyar adet, diğer tütün mamulleri için ise on beş tondan az olmayan, tütün hazırlama bölümleri dahil tam ve yeni teknoloji tesisler kurmaları şartı getirilmiştir. Bu şartları yerine getirenler, ürettikleri tütün mamullerini serbestçe satabilir, fiyatlandırabilir ve dağıtabilirler. Türkiye'de tütün mamullerini üretmek ve satmak isteyenlerin, adı geçen Kurum'dan üretim, satış veya uygunluk belgesi almak zorundadırlar. Ayrıca Türkiye'de marka bazında sigara için yıllık en az iki milyar adet, diğer tütün mamulleri için yıllık en az on beş ton üretenler, aynı markadan olmak üzere serbestçe ithalat yapabilirler, fiyatlandırabilirler ve satabilirler.

3.b. Beş yıllık bir süre zarfında Bakanlar Kurulu Kararıyla tedricen zorunlu üretim miktarının tamamen kaldırılması hükme bağlanmıştır.

4. Tarımsal Destekleme:

Gelebilecek tepkileri azaltmak gayesiyle tütünde tarımsal destekleme 2001 yılı ile sınırlı tutulmuştur. 2002 yılından itibaren doğrudan bütçeden destekleme yapılmayacağı hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte doğrudan bütçeden veya uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynaklardan doğrudan veya dolaylı olarak yapılacak her türlü ödemelere ilişkin usul ve esasları belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

5. Tekel'in Yeniden Yapılandırılması ve Özelleştirilmesi:

Tekel'in Kamu İktisadi Kuruluşu statüsünden çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekkülü statüsüne geçirilmesi sonucu mülkiyet devri yoluyla özelleştirilmesinin sağlanması hükme bağlanmıştır.

6. Cezai Yaptırımlar:

Yasa'da 8. madde de ve geçici 1. madde de çeşitli cezai yaptırımlar yer almaktadır.

Tütün Yasası'nın yayımlanması akabinde gerek ilgili taraflar ve gerekse kamuoyu bir takım çekincelerle Yasa'nın eksik taraflarını dile getirerek eleştirilmiştir. Şöyle ki Tekel'in özelleştirilerek fabrikalarının satılmasının Tekel'in yerini yabancı tekellerin alacağı düşüncesini doğurmuştur. Bununla birlikte hem üretim alanı ve tür sınırlaması, hem de miktar sınırlamalarına uymayanlara hapis cezası getirmesi eleştirilen maddeler arasında yer almaktadır. Bu yasa; tütün ve tütün mamulleri ve alkollü içkilerde devlet tekeline son verirken, yerli ve yabancı tekellerin oluşturulmasını teşvik eder nitelik taşımaktadır. Yasa; her türlü tütün ürünlerinin dışalım hakkı nedeniyle, yerli sigara ve tütün üreticilerinin üretim etkinliklerini tümüyle durduracağı endişesi yaratmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimler İktisat Grubu, 2001:36).

Son Tütün Yasası'nın getirdiği düzenlemeler zamanla ülkemizde tütün mamulleri üretimi piyasasında yabancı tekellerin oluşmasına sebebiyet verecektir. Bugün sadece üç adet özel sektör sigara fabrikası toplam sigara üretimimizde % 45'lik paya ulaşmış bulunmaktadır. Yasa; Türk tütününden imal edilen Türk sigaralarının zamanla hiç üretilmemesine yol açabilir. Bununla birlikte yabancı sigara firmaları iç piyasayı çok geçmeden tamamen ele geçirebilir. Türk tütün üretiminin giderek azaltılmasını doğurarak tütün ziraatıyla hayatını kazanan çiftçilerimizi daha da zor durumda bırakabilir. Bu da artan sosyal sorunlar doğuracaktır. Ayrıca ülkemiz dünyadaki stok fazlası tütünlerin eritildiği bir pazar haline gelebilir.

Sonuç

Ülkemizde 2002 yılı itibariyle 191 bin hektar alanda beş yüz bin çiftçi ailesinin doğrudan geçim kaynağını tütün yetiştiriciliği teşkil etmektedir. Bunun yanında ailelerin ortalama nüfusu ve sigara sanayiinde çalışan işçi mevcudu dikkate alındığında istihdam kapasitesi yaklaşık 2.5 milyon kişiyi bulmaktadır. Son Tütün Yasası'na kadar tütün destekleme alımları kapsamında bir üründü. TEKEL'in aşırı alımlardan kaynaklanan zararları nedeniyle 1994 yılından itibaren kota uygulamasına gidilmiştir. Ancak kota uygulamasına 1997 yılında son verilmiş ancak ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle 1999 yılından itibaren kota uygulamasına yeniden dönülmüştür. Bu arada FC ve Burley tipi tütünlerin Marmara Bölgesi'nde başlatılan deneme üretimleri kısa bir süre sonra ticari boyut kazanarak toplam üretimin % 2'sine ulaşmıştır.

Ülkemizde tütün işleme ve sigara üretiminde devlet tekelinin kaldırılması akabinde özel sektör sigara fabrikaları kuruldu. Bu fabrikaların kurulması yabancı sigara ithalini azaltmıştır. Ayrıca özel sektör firmaları ürünlerini fiyatlandırma ve dağıtma serbestisi de kazanmıştır. Ülkemizde filtresiz ve filtreli oriental sigara tüketimi azalmakta, Amerikan Blend tipi sigara tüketimi giderek artmakta-

dir. Ülkemizdeki nüfus artış seyri dikkate alındığında ihtiyaç duyulan tütün miktarı 2004 ve 2005 yılı için 180 bin ton civarındadır.

İşlenmiş yaprak tütün ve sigara ihracatının artırabilmesi için tütün mamulleri sanayiinde teknoloji sürekli yenilenmekte, standart özellikte ve kaliteli hammadde kullanımı yaygınlaştırılmaktadır. Uzun vadede sigara tüketiminde blended sigaraların hakim olacağı düşüncesiyle tüketici zevklerine uygun üretim teknikleri ve teknoloji kullanılmalıdır. Bu anlamda blended tipi sigaraların hammaddesi olan Plue-curet ve burley tütünlerinin ithali yerine ülkemizde yaygın yetiştiriciliği sağlanmalıdır. Kalite marka sigaralarla piyasaya girilerek, ithal sigaralara karşı etkin bir rekabet yaratılmalıdır. Bunun yanında ithal sigaraların sigara sanayimiz üzerindeki olumsuzluğunu gidermek maksadıyla bu sigaraların ithalatında vergiler ve fonlar arttırılmalıdır. Dünyada haklı bir üne sahip olan şark tipi tütünlerimizin ihracat imkanları genişletilerek stoklar eritilmelidir. Ayrıca Doğu Avrupa ve Asya pazarında etkinliğimizi arttırarak dev sigara firmalarına karşı önlem almalıyız.

Sektörün daha da gelişebilmesi ve sorunlarının çözümü adına alınması gereken önlemler olarak şunları sıralayabiliriz:

1. TEKEL, A.B.'ne uyum sürecinde Blended sigara harmanlarına karşılık, oriental harmanlı sigaraların rekabetini sağlayacak yatırımlara girmelidir.
2. Son Tütün Yasası'nın uygulamada zamanla ortaya çıkan eksikliklerinin ilgili taraflar lehine düzenlemelerle düzeltilmesi gerekmektedir.
3. Türkiye'de tütün yetiştiricileri AB ülkeleri seviyesinde desteklenmelidir.
4. Tütün ve tütün mamulleri ithalinde hem tütün yetiştiricileri hem de oriental (Türk) marka sigaralarımıza haksız rekabet yaratmayacak gümrük düzenlemelerine gidilmelidir.
5. Son Tütün Yasası'na kadar TEKEL'in destekleme alımlarından kaynaklanan aşırı stoklarının yarattığı fiziksel ve finansal sorunlar kurumun rekabet gücünü kırmaktadır. Bu nedenle kurumdaki destekleme görevi alınmalıdır. Buna ilaveten TEKEL'e bağlı sigara fabrikalarının eski teknoloji nedeniyle rekabet gücü zayıflamakta, bu nedenle teknoloji yenileme yatırımlarına ihtiyaç bulunmaktadır.
6. Sigara sanayiinde önemli bir üretim unsuru olan filtre hammaddesi, tow, yüksek proziteli sigara kağıdı, performe uç kağıdı ile recon tütünün Türkiye'de imaline yönelik yatırımlar teşvik edilmelidir

Kaynakça

- Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu, 2001, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", TMMOB Yay., Ankara
- DİE, 1997, "1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı İkinci Aşama Sonuçları", "Büyük İmalat Sanayi", DİE Yay. No:1996, Ankara
- DİE, 2001, "1998 Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri", DİE Yay. No:2462, Ankara
- DİE, 2002, "Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-2000", DİE Yay. No:2731, Ankara
- DİE, 2003, "Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-2002", DİE Yay., Ankara
- Doğanay, H., 1989, "Türkiye Ekonomik Coğrafyası"(I.Fasikül), A.Ü.Fen- Edb. Fak.Atatürk Ü. Fen-Edb.Fak. Yay. No:99, Erzurum
- Doğanay, H., 1995, "Türkiye Ekonomik Coğrafyası", Öz Eğitim Yay.No:6, İstanbul
- DPT, 2000a, "Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii", Sekizinci BYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu No:539, DPT Yay. No:2523, Ankara
- DPT, 2000b, "Sekizinci BYKP'ı öncesinde İktisadi Sektörlerde Gelişmeler 1996-2000", DPT Yay., Ankara
- DPT, 2001, "Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler", Sekizinci BYKP'ı 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları, DPT Yay., Ankara
- DPT, 2003, "SBYK Planı 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları", DPT Yay., Ankara
- Eldem, V., 1994, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi- sa. 96, Ankara
- Güler, S., 1999, "Türkiye Tütüncülüğüne Genel Bakış: Ege Bölgesi'nde Tütün Arzının Planlanma Olanakları", Tütün Eksperleri Derneği Yay., İzmir
- Güran, T., 1997, "Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897", DİE Yay. No: 2045, Ankara
- Karabağlı, A. ve Alpkent, N., 1997, "Türkiye Tütün ve İçki Sanayinin Avrupa Birliği(AB) Pazarlarına Uyumu", MPM Yay.No:604, Ankara
- Kılıçaslan, A., 1994, "Trabzon ve Akçaabat'ta Tütün Tarımı", Türk Coğrafya Kurumu, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:29, İstanbul
- Resmi Gazete, 09.01.2002, 09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete, Başbakanlık Ankara
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1973, "50.Yılda Türk Sanayi", Sanayi ve Tek. Bak.Yay., Ankara
- Sevgi, C., 1994, "Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağı-

- lımı", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yay. No:504, Ankara
- Taşlıgil, N.,1992, "Türkiye'de Tütün Ziraatı", Türk Coğrafya Kurumu, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 27, İstanbul
- Tümertekin, E., 1994,"Ekonomik Coğrafya", İ.Ü. Edb. Fak. Yay. No:2926, İstanbul
- Pamuk, Ş., 1988, "Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914), Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Pamuk, Ş.,1995, "19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti", DİE Yay. No:1831, Ankara Ökçün, A.G., 1997, "Osmanlı Sanayii, 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki", DİE Yay. No:2024, Anlara
- Yaşar, O., 2002, "Çanakkale İli'nde Gıda Sanayii", 29. Coğrafya Meslek Haftası, Güney Marmara Bölümü: Mekansal Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu (17-19 Mayıs 2001) ,Çanakkale
- Yaşar, O., 2003, " Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma:Türkiye'de Tarıma Dayalı Sanayiler", Çantay Kitapevi, Melisa Matbaacılık, İstanbul
- Yaşar, O.,2003b, "Çanakkale İli'nde Tarıma Dayalı Sanayiler", Çantay Kitapevi , Melisa Matbaacılık, İstanbul